

Ge ziet alzo, dat „dan sus dan soo” en „5 of 6 maal” synoniemen zijn.

Allereerst ga ik U dan verklaren wat die twee hebben beteekend voor de orgelspelkunst van ons land en ver daar buiten.

Het tweede dat ik u mee wilde geven is, wat die twee nog beteekenen en kunnen zijn voor onze tegenwoordige orgelkunst.

In het Dordtsche Kerkeraadsbesluit van tegen 1600, treffen ons tal van dingen. Zoo ge weet, was toen het orgel nog niet bestemd om den gemeentezang te begeleiden. Zijn taak was voor en na den dienst te spelen en verder op gezette tijden als daartoe geordineerd was.

Hoor nog uit het jaar 1602 de Articulen ende voorwaerden „oppe welke Burgemeesteren, Schepenen ende Raeden der Stadt Sneek gedencken te beroepen ende aen te nemen een goet Organist”:

„Ende sal d'zelve organist alle praedijckdagen soo wel Sondaechs als inde weeke een halve ure voor de praedicatie ende een halff ure naede praedicatie spelen in beide voorschr. Kercken (Groote & Weeskind Kercke). Noch ofte de Raedt voorschr. op enige tijden hem mochte bevelen een ure lang op tijden voorschr. te spelen zal hij gehouden zijn sulcx te doen.

Sal oock dzelve organist gehouden zijn 't geheel jaer duer savents van vijff uren tot ses uren te spelen zoo wanneer de Raedt sulcx gelieven zal”.

In den eersten tijd na de Reformatie had dat spelen om en bij den dienst sterk verzet onderhouden van de zijde der nieuwe bezitters der kerken, die van de „nieuwe” religie. Zie nog de bekende besluiten van Dordt in die jaren, welke aandrongen op de orgels weg te nemen omreden ze maar de stichting verdreven door het spelen van tot bijgeloof weer opwekkende muziek en tot ondengden aanzettende wereldlijke liederen.

Wat dit spelen van de vroegere bijgeloovigheid weer oproepende muziek was, is te verklaren uit wat Dordt in 1590 nog noemt, motetten achterwege te laten. Motetten toch waren de gewoonlijke zangen die vooral bij Maria Vereering gespeeld werden in den Roomschen tijd, muziek dus die onwillekeurig weer de zoozeer bestreden heiligenaanbidding in het leven riep, een leerstuk dat zoo veel bestrijding had ondervonden en waardoor zoveel leeds was geleden.

En wat die lichtvaardige speelnnummers betreft, dit moet gewoonweg een soort kwaadaardig gewel geweest zijn in het kerkspel der toenmalige orgelisten, een stuk Roomsche wereldlijke verwildering. Wie daarover een boekdeel zou willen opendoen, had nog niet genoeg aan tien middagconferenties.

Waar ge ook leest in die 16e eeuw bij Roomschen, Lutherschen, Dooperschen, Gereformeerden, het liert en raast tegen dit ontuchtig, schaamteloos, scrabeus, wulpsch liederenspel op de orgels.

„Dit misbruik”, zegt Georg Rietschel in zijn „Die Aufgabe der Orgel im Gottesdienste bis in das 18. Jahrhundert”, „was oorzaak van den grooten afkeer, welken wij in den eersten tijd der Hervorming tegen dit instrument en niet uitsluitend op den bodem der Zwitsersche Reformatie vinden.” (spatiëring van J. Z.) „Voor alles is zelfs Luther, de overigens enthousiaste vriend van „Frau Musica” over het orgel niet te spreken. Er is geen enkele plaats waarin hij het gebruik er van roemt, wel echter zijn er verscheidene ontboezemingen uit zijn pen gevloeid, gersingachtend voor het orgel en zijn bespeling”.

Geheel de 16e eeuw is dan ook vervuld van afkeer en afkeuring over het orgelspel, 't zij we van kerkelijken kant de reeks Luthersche kerkorders nagaan tegen de „ungeistlichen, üppigen, schamlosen, unzuchtigen und zu aller Untugend reizenden Liedern”; die der Vlaamsche Synoden waarin de Bisschoppen gelast worden, „zangmeesters, organisten, klokspelers te weerhouden van dertele soldatenzang en alle onbetamelijke Musyck, in 't zingen en in 't spelen, op orgels en klokken”, of dat we het kunstenaarsstandpunt beschouwen van den Venetiaanschen Orgelmeester Diruta in zijn „Transilvano”, tegen het on-orgelmatig gedoe der „dansspelers”, door wie het komt zegt hij, „dat het heilig Tridenter Concilie verboden heeft, op de kerkorgels Passi e mezzo en andere dansstukken, zoowel vieze als onafsoenlijke liederen te spelen; want wereldlijke en heilige dingen passen niet bij elkander.” (1597).

Dat ook ten onzent het orgelspel vóór en na den dienst der Gereformeerden niet stond in den heilig opgewekten of strengen boetstoon hunner prediking, zal wel geen nader betoog behoeven. En zoo is het, met dit tijdbeeld voor oogen, wondergoed te begrijpen, dat Edam's Synode (1574) besloot, „dat alle dienaers des woirts Goids, met vlijt ende alle vriendelicheit die overicheit supplieerende zullen in dese saecke onderrichten ten eijnde dat, het orgelspelen in die kercken naegelaten zijnde, die dienst des woirts Goids beter zijn effect in die herten der menschen vercrijge ende bewaert werde”.

Een der diepere oorzaken, zoo niet de voornaamste, die tot al deze onsmakelijkheden leidden, lag in de verwildering waarvan de orgelspelkunst zelf het slachtoffer was. Geheel onzelfstandig als zij was, afhankelijk van wat zangregel en practijk voorschreef, ontwikkelde zich een speelmanier, op zoodanig geestelooze wijze, „die endlich bis zum Verstummen elend werd”, zegt Ritter in zijn Gesch. v. h. Orgelspel.

„Als de organisten op hun orgels proeven hunner kunst afleggen, nemen zij tot enkele kunstgrepen hun toevlucht, die ze met veel vertoon en zonder eenige bekoring ten gehoor brengen. Om de ooren der ongeleerde toehoorders te streelen en bewondering te wekken voor hunne vingervaarheid, loopen ze ongeveer een half uur lang met de vingers over de toetsen, en hopen op die manier en door zulk hol lawaai bergen te verweken, maar er wordt niet meer dan een belachelijk klein muisje geboren; vraag niet waar Meester Mensura, Meester Tactus, Meester Tonus en in 't bijzonder Meester Fantasia blijven.” Ezelsgebalk, noemt Finck († 1558) de Wittenberger organist, die dit alles zegt, het orgelspel zijner dagen.

„Ik heb spelers gehoord, die zulk een spektakel voortbrachten, dat het meer op een kattengevecht leek dan op muzikale consonanten”, getuigt de Spaansche Franciscaner monnik Juan Bermudo in zijn leerboek (1555), waarin hij te velde trekt tegen „de Barbaren”, die zich op het doornig pad der muziek begeven, zonder nog den eenvoudigen weg der wille toetsen te kennen.

't Was alles recept en cliché wat het kerkelijk en wereldlijk orgelspel der 16e eeuw vertoonde ook in zijn beste voorbeelden. Onrijp, onzelfstandig en onmachtig in zichzelf tot verdere ontwikkeling werd het dit nog te meer door uitvoeringspraktijken, die niet alleen alle uitzicht op hooger kunstniveau benamen, maar het zelfs brachten ver beneden het peil, dat „kunst” mag heeten.

Er is dan ook historisch gezien, niets verwonderlijks in en het heeft ook niets met „schoonheidshaal” te maken — zooals sommige scherpzinnige (?) historici (?) zich zelf en anderen wijsmaken — als onze synodale „preciesen” van Dordrecht en Middelburg (1574 en '81) „aengaende 't spelen der orgelen in der kercken”, besluiten „dat het gantsch behoort afgheset te worden” en „de Dienaers arbeijden sullen, dat 't selve, met den alder eersten afgestelt worde”.

Geen orgelinstructie van welke magistraat dan ook, of ge vindt er een artikel in dat de vinger legt op deze wondeplek.

„Sall oock d'organist opden orgelen in beide voorschr. Kercken tot gene tijden enige lichtvaardige liedekens spuelen, dan geestelijke psalmen ende liederen”, luidt het ook in de bepaling van Sneek's Magistraat.

Tegen dit orgelmisbruik wilden dan ook de Gereformeerden een dam opwerpen, die paal en perk zou stellen aan dit zoo zeer verfoeid bedrijf. In de allereerste plaats door middel van hun psalmen. Te Arnhem werd in 1598 den orgelist gelast, zodra de predikant van stoel was, een psalm aan te heffen en niets te spelen dat ergernis kon geven.

In Harderwijk werd gedeceeteerd de Psalmen Davids te intoneeren. Van Sneek hebt ge gehoord. Dordt wil terstond na de predicatie: psalmen en die vijf of zes maal.

Maar ook tegen grave (ernstige), stichtelijke stukken hadden ze geen bezwaar.

„Tot psalmen en gebeben wordt 't orgel recht gebruijckel”, zegt Revisus, de Deventer Voorganger der Gereformeerden.

En zie. In dit zuiveringsproces van aanstoot gevende muziek, muziek die aftrok van de ernstige bediening des Woords, muziek die het effect van die bediening wegnam, komt Sweelinck's kunst van „dan sus dan soo”, wel op 25erlei wijze, vijf of zes en hoeveel keer ge ook wilt, den gezongen Psalm te achtervolgen, reiniging brengen. Ja, wat meer zegt: een nieuwe ontwikkeling geven aan de Orgelspelkunst.

„Gij breekt op Sweelinck's edle zwier Uw psalmen geestig inder haast

En op zooveelderlei manier

Dat keurige ooren staan verbaasd”,

heet het later van een uit Sweelinck's school stammenden Rotterdammer Orgelist.

De koraalvariatie, al berust ze in principe op het voorbeeld der Engelsche Klavierspelers, begint van Sweelinck in dien tijd, haar opgang makenden invloed op het kerk- en concertspel onzer orgelisten niet alleen, maar ook op dat der ver uit het Duitschland van dien tijd stroomende leerlingental, dat later in de geschiedenis zou geboekt staan als de grondleggers der Duitsche Orgelkoraalkunst, waarvan Bach de pyramidale voltooiing te zijnen name kreeg.

En met zijn „25-erley, dan sus, dan soo” gespeeld liedeken en met 't breken (= varieren) der psalmen „op veelderlei manier”, wist Sweelinck zijn hoorders „te beroeren en datelock hert en sinne wech te voeren, op rotzen hoogh en steyl, en hoogh gelegen wijcken, vanwaer zij zijnen lof niet konden overkijken”.

Om deze kunst in hoofdzaak te leeren, voteeren

Stadsbesturen geld om hun orgeldienaars naar den „expert en befaemd meester” in de Koestraat van Amsterdam te zenden.

Claude Bernard, een Deventer pas aangesteld orgelist, draagt na gezetten leertijd psalmen op aan zijn Stadsregeering, waarschijnlijk uit dankbaarheid voor hunne bemoeiingen, maar ook zeer zeker om te voldoen aan hun smaak voor deze muzieksoort, aan hun behoefte om zich door de bekende zangvooisen te laten stichten.

Hendrik Speuy, de Dordtsche orgelist der Groote Kerk, vindt in 1610 den tijd rijp om zijn Psalmduo's door den druk bekend te maken. Iets wat voor hem nog geen enkele in Nederland gedaan had. (Wie over deze eerstgedrukte orgelmuziek wat meer wil weten, late zijn oog gaan in een der Orgelistenbladen. Uitg. Bur. van Uitg. „Nederl. Orgelmuziek”, Zaandam).

Anthonie van Noort vraagt in 1659 de aandacht voor zijn etlicke Tabulaturen van Psalmfantasien, getuigende dat het met hem niet aan uitstekende geesten in deze kunst heeft ontbroken.

In deze varieerkunst hebben wij tevens te zien, datgene wat het verzet der Gereformeerden tegen Roomsche en wereldlijke orgelmuziek, ophief. De Calvinisten, vooral die uit Sweelinck's tijd, hadden bijzonder veel op met alles wat liefelijk is en wel-luidt, maar het lage en gemeene in de kunst stak hen, fijn als ze waren op den klank en de kleur.

Neen, wie dan ook den strijd der Gereformeerden tegen de orgels verontschuldigt met een „onze vaders waren nu eenmaal wat achterlijk op dat punt”, is zelf niet „bij” en wie hun verzet toeschrijft aan „Calvinistische dorheid”, lijdt in niet geringe mate aan „historische bothed”.

Het onweer uit de Synoden en van de kansels der Gereformeerden tegen het orgelspel, was nu eenmaal nuttig en noodig om de bedorven atmosfeer waarin het verkeerde, te zuiveren van de stikstof aan wansmaak en onkunde, die haar vervulde.

Als echter deze speekunst de veredeling had ondergaan die ook haar dienaar adelde tot het kunstenaarschap, dan is er verder geen enkel wolkje aan den kerkelijken hemel te bekennen, waaruit ook maar het minste gevaar „der conste van musique” heeft bedreigd.

BRIEF UIT AMERIKA

De „American Association of Theological Schools”.

Als Amerikaan mag ik natuurlijk gaarne de groote voordeelen die men in dit land geniet breed uitspreken. Zoo ook nu weer. Met meedoogen zie ik ook heden op het arme Nederlandje neer als ik denk aan den arbeid van de „American Association of Theological Schools”. We kunnen hier in Amerika op allerlei gebied samenwerken. Dat moest men in Nederland nog eens van ons leeren. Ook op theologisch gebied hebben we geen moeite.

Neen, het is nog niet alles zoo als het wezen moet, ook hier niet. Toch zijn we een eind op weg naar de volmaaktheid. We hopen het theologisch onderwijs in ons land steeds meer te reguleeren en naar één model om te scheppen. Dat zal, naar we hopen, allerlei moeilijkheden opruimen.

De „American Association of Theological Schools” heeft een standaard ontworpen naar hetwelk de graad van het theologisch onderwijs aan een bepaalde inrichting kan worden gemeten. Het heeft reeds een lijst uitgegeven van „accredited seminaries”. Als men op die lijst kan komen, kan men meedoen. Natuurlijk als men niet op die lijst kan komen — of, mirabile dictu, niet wil komen — kan men niet meedoen.

De „Association” is natuurlijk geheel en al neutraal. Ten bewijze hiervoor lette men op de volgende feiten. In Juni 1938 besloot de „Association” met de „Federal Council of Churches of Christ in America” (modern) en met de „Preaching Mission (modern), mee te werken om het werk der vereeniging vooruit te helpen. Ook werkt de „Association” samen met de „International Council of Religious Education” (modern) en met de „International Missionary Council” (modern). De Association is dus door en door neutraal.

Daar ons land zeer groot is heeft men de „Association” verdeeld. Onlangs hield het Noord-Oostersche deel der Vereeniging een vergadering te Princeton. Het was eigenlijk een conferentie ter bespreking van het onderwijs, vooral het onderwijs in de publieke staatsscholen.

Het was een ware vergadering boven geloofsverdeeldheid. Men was het roerend eens dat de publieke school nooit door bijzondere godsdienstschoolen moest worden vervangen. Toch gevoelde men dat er iets haperde aan het tegenwoordige onderwijs in de publieke scholen. Wat het was dat er haperde werd niet al te duidelijk aangegeven, maar dat is ook moeilijk te doen.

Op Vrijdagmorgen 19 Mei, onder leiding van den president van de Andover Newton Theologische school, gaf dr Frank W. Padelford, van den

„Board of Convention” stand van 1 kelijke coll de stukken, lijk door de Toch kan r godsdienst kelijke scho scholen.

Dr John Seminary, hem scheen bestaan in c Ook verliet Princeton l een leersr.

Dr William van New-Y opvoeding i of hij ook Synod” Lut len op na dat hij er i dat hem z niet interes scheidung v de publike

In den ne Davidson v school in bespreking niet kan na schrijven: presented i al veel van onder ons. gen zijn da daar vraag soenlijk zijn Toch werd oreerd.

Dr F. Er of Church ding over hij te zegge haast mij d dr H. Paul opgezette li tendom” do den werkei moest iets samenwerk bizonder de rit”. Dat is Nederlands van weten.

Zierikzee o wel. Nu, zo Deze „com king in de p publieke sc „community en de kerl goed van d dringen, ko geuze waai den of in t

Er was d middags. T avond bewa onder leiding Yale Divin dangs reeds ter mochte ons zien o de relativit hier gewoo wereld zijn relativiteit onderwerp held”. Hij v in een den vergelijking dr Thomas Duitschland onderwerp zijn betoog

Dus zaten vaardigden, van die ac doen, om l van Union eenige, die Hij zei dat wezen. Er gebied zoo lende were geen uitwe theoloog he samenbinde relativiteits celon niet president, den tegenw ook nu we